

TOMASZ BORECKI, DARIUSZ PIENIAK, ROMAN WÓJCİK

Aspekty prawne określania wielkości użytkowania przedrębego

Legal aspects of determining intermediate cut

ABSTRACT

Borecki T., Pieniak D., Wójcik R. 2011. Aspekty prawne określania wielkości użytkowania przedrębego. Sylwan 155 (2): 75-83.

The article depicts the legal aspects of determining intermediate cut in the State Forests. Analysed methods show a gradual departure from the stand-level management planning to that based on unit larger than a stand in the subsequent versions of the amended forest management planning instruction.

KEY WORDS

forest management planning, forest utilisation regulation, intermediate cut

ADDRESSES

Tomasz Borecki ⁽¹⁾ – e-mail: tomasz.borecki@wl.sggw.pl
 Dariusz Pieniak ⁽²⁾ – e-mail: dariusz.pieniak@lodz.lasy.gov.pl
 Roman Wójcik ⁽¹⁾ – e-mail: roman.wojcik@wl.sggw.pl

⁽¹⁾ Katedra Urządzania Lasu, Geomatyki i Ekonomiki Leśnictwa; SGGW; ul. Nowoursynowska 159; 02-776 Warszawa

⁽²⁾ Nadleśnictwo Radomsko; ul. Piłsudskiego 3; 97-500 Radomsko

Wstęp

Regulacja użytkowania jest jednym z podstawowych celów urządzania lasu. Jedną z najważniejszych, podstawowych wartości i wyników inwentaryzacji lasu jest określenie planowanej wielkości użytków drzewnych możliwych do pozyskania w przyszłym okresie gospodarczym. Etat cięć musi być określony na takim poziomie, aby możliwa była realizacja celów i wszystkich funkcji lasu, zachowując zasady ciągłości, trwałości, zrównoważonego rozwoju i użytkowania. Wielkość planowanego użytkowania jest elementem na tyle ważnym dla obiektu leśnego, że jest zatwierdzana przez właściwego ministra. Zaangażowanie tak wysokiego urzędnika państwowego ma stanowić gwarancję dla społeczeństwa, że wszystkie założenia wynikające z ustawy o lasach będą zachowane podczas realizacji planu urzędzenia lasu. Nadmienić tu należy, że wokół wielkości użytkowania, zarówno rębego, jak i przedrębego, była i jest prowadzona dyskusja zainteresowanych tą sprawą gremiów. Środowiska proekologiczne chciałyby ograniczenia użytkowania, zaś środowiska związane z przemysłem drzewnym uważają, że możliwości użytkowania lasów nie są w sposób dostateczny wykorzystywane. Używane w tej dyskusji argumenty merytoryczne nie przekonują. Ranga planu urzędzenia lasu ze względu na podejmowane w nich decyzje jest ważna z punktu widzenia społecznego, gospodarczego i przyrodniczego. Konsekwencje odstępstwa od zawartych w planie decyzji odnośnie użytkowania rębego i przedrębego mogą być dla lasu negatywne. Z tego też względu należy dążyć do możliwie jak najbardziej precyzyjnego planowania.

Określenie procedur i sposobów precyzyjnego planowania urzędzeniowego jest niezmiernie trudne przede wszystkim dlatego, że dynamicznie zmieniająca się rzeczywistość przyrodnicza nie pozwala na trwałe określenie i zdefiniowanie zasad rządzących w przyrodzie. Dobrze byłoby, aby przy podejmowaniu decyzji strategicznych kompetentni eksperci mieli możliwość stosowania procedur nacechowanych pewną elastycznością. Istnieje potrzeba poszukiwania „złotego środka” między precyzyjnym i sformalizowanym podejściem do planowania urzędzeniowego a możliwością elastycznego podejmowania decyzji w konkretnych obiektach. Wielkość użytkowania ma bezpośrednie przełożenie na stan, strukturę i kondycję lasów, a co za tym idzie na pełnione przez nie funkcje. W związku z tym każdy głos na temat doskonalenia metod planowania wielkości użytkowania jest potrzebny, cenny i ważny.

Na przestrzeni ostatnich kilkudziesięciu lat polskie lasy bardzo się zmieniły. Dotyczy to ich struktury wiekowej i gatunkowej. Znacząco wzrósł przeciętny wiek, średnia zasobność drzewostanów, zapas i przyrost. Zmieniają się nie tylko lasy, lecz również i warunki, w jakich one funkcjonują i to zarówno pod względem biotycznym i abiotycznym (np. mówi się o eutrofizacji siedlisk, następują zmiany klimatyczne, lżejsze zimy itp.), jak i pod względem presji człowieka (np. wzrost udziału lasów ochronnych, zmiany wynikające z zanieczyszczenia środowiska). Według aktualnie obowiązującej nomenklatury etat miąższościowy użytków głównych składa się z użytków rębnych oraz przedrębnych. W ostatnich latach miąższość pozyskiwana w użytkach przedrębnych przekroczyła 50% etatu całkowitego i obecnie wynosi około 55%. Jest to następstwem aktualnej struktury wiekowej (udział drzewostanów III i IV klasy wieku) oraz użytkowaniem przedrębnym wymuszonym stanem lasu (użytkowanie przygodne). W PGL Lasy Państwowe w okresie 1987-2006 możliwości etatowe w użytkowaniu rębnym wykorzystano w 89,6%, zaś w użytkowaniu przedrębnym – w 118,6% (przy rozpiętości od 102,7% w 1990 do 152,3% w 1987). Konsekwencją tego każdego roku była rezygnacja z części użytków rębnych na rzecz użytków przedrębnych [Pieniak 2009]. Jak wykazały badania Wójcika i in. [2000] przekroczenie etatu użytkowania przedrębnego może być bardzo znaczne i dochodzić nawet do 90%. Sytuacja taka ma miejsce mimo częstego korzystania z możliwości sporządzenia aneksu do planu urządzenia lasu. Aneksy takie w trakcie obowiązywania planu sporządza się nawet dla ponad 20% nadleśnictw.

Etat cięć rębnych określany jest precyzyjnie za pomocą jasno określonych formuł w kilku wariantach związanych przede wszystkim ze sposobem zagospodarowania drzewostanów. Miąższość użytków przedrębnych zaś określa się sposobami orientacyjnymi przy precyzyjnym określeniu powierzchni drzewostanów, w których muszą być zrealizowane cięcia pielęgnacyjne. Tak więc w praktyce urzędzeniowej znacznie większy nacisk kładziony jest na uzyskanie precyzyjnych danych dotyczących użytków rębnych. Jednocześnie jednak gospodarz terenu musi zrealizować pielęgnacje drzewostanów młodszych przy obligatoryjnym etacie powierzchniowym, co przy zbyt niskim określonym etacie miąższościowym użytków przedrębnych powoduje konieczność rezygnacji z cięć rębnych. Konsekwencją są negatywne skutki zarówno przyrodnicze, hodowlane, jak i ekonomiczne. Etaty zarówno użytków rębnych, jak też przedrębnych muszą być ustalane w miarę możliwości precyzyjnie. Przy obecnym podejściu zdefiniowanym obowiązującymi aktami prawnymi i instrukcjami etaty użytków rębnych i przedrębnych są równie ważne i łącznie składają się na ustawowy etat miąższościowy użytków głównych. Określeniu etatu użytków przedrębnych poświęcono do tej pory stosunkowo niewiele prac naukowych, zaś w praktyce etat ten oblicza się tylko jako wartość przybliżoną.

Użytkowanie przedrębne w aspekcie prawnym

Za czasów II Rzeczypospolitej sprawy lasów państwowych regulowane były przez Prezydenta Rzeczypospolitej odpowiednimi dekretemi bądź rozporządzeniami. Dokumenty te miały moc

ustawy. Pierwsze ważne rozporządzenie Prezydenta RP, poprzedzone rozporządzeniem Rady Ministrów z 26 czerwca 1924 roku w sprawie przekształcenia lasów państwowych w skomercjalizowane przedsiębiorstwo, kompleksowo zajmowało się lasami państwowymi [Rozporządzenie... 1924a]. Dla powstania tych dokumentów wielkie znaczenie miał fakt reformy wprowadzanej przez ówczesnego premiera Władysława Grabskiego [Broda 2006]. Rozporządzenie to spotkało się z dużą krytyką zarówno leśników, jak i prawników. Było ono pełne luk i niedomówień. Postanawiało komercjalizację lasów państwowych bez nadania im osobowości prawnej [Bernadzikiewicz 1937]. Już po kilku miesiącach nastąpiła zmiana i 30 grudnia 1924 roku wprowadzono kolejne unormowanie [Rozporządzenie... 1924b]. W akcie tym zrezygnowano z używania określenia „przedsiębiorstwo” pod adresem Lasów Państwowych. Kolejne zmiany regulowane były następnymi rozporządzeniami [Rozporządzenie... 1928, 1930].

Następnym bardzo ważnym aktem w pełni określającym system funkcjonowania Lasów Państwowych był dekret prezydencki z 1936 roku [Dekret... 1936]. We wszystkich wyżej wymienionych aktach prawnych brak jest bezpośrednich odniesień do etatu czy rozmiaru użytkowania przedrębego. Komentując ten dekret Bernadzikiewicz [1937] zwraca uwagę, że *„dochodowość lasu zależy przede wszystkim od rozmiarów użytkowania. Prowadząc eksploatację lasu, można zwiększać dochody w sposób sztuczny i gospodarczo niewłaściwy – kosztem substancji leśnej. Z drugiej strony ustalenie słusznych rozmiarów napotyka na trudności, bowiem w gospodarstwie leśnym substancja i produkt są ze sobą nierozdzielnie związane. W tych warunkach sprawa oznaczenia ilości cięć jest nie tylko skomplikowanym, ale i nader doniosłym dla wyników gospodarki leśnej zagadnieniem”*.

Przedwojenne prawodawstwo nie zajmowało się sprawami związanymi z regulacją użytkowania z kilku względów. Przede wszystkim dlatego, że leśnictwo ówczesne przechodziło przyspieszoną ewolucję od nieskomplikowanych, zróżnicowanych geograficznie (różnych w różnych zaborach) przestarzałych form organizacyjnych do nowoczesnej struktury i całkowitej samodzielności w końcu lat trzydziestych. Drugim powodem były duże potrzeby odradzającego się państwa oraz słabość gospodarza Polski. Dość powiedzieć, że były lata, w których sprzedaż drewna stanowiła $\frac{1}{4}$ polskiego eksportu, co przy braku aktualnych planów urzędzenia lasu i niekompletnym rozpoznaniu zasobów powodowało, że wprowadzenie ograniczeń ustawowych dotyczących całego kraju w zakresie etatów użytkowania byłoby działaniem nieracjonalnym o trudnych do przewidzenia skutkach. Poza tym już za czasów II Rzeczypospolitej możliwości przerobowe tartaków przekraczały podaż drewna na rynku. Możliwe do pozyskania wielkości w lasach państwowych określały plany urzędzeniowe sporządzane różnie w różnych częściach kraju.

Po II wojnie światowej powstała ustawa o państwowym gospodarstwie leśnym [Ustawa... 1949]. Gospodarka w lasach państwowych oparta została na planach urzędzenia gospodarstwa leśnego sporządzanych oddzielnie dla każdej jednostki gospodarczej. Plany te powinny zapewniać użytkowanie w ramach normalnego przyrostu masy drzewnej, a więc nie pomniejszając bazy surowcowej. Delegację do opracowania zasad sporządzania planu urzędzenia lasu przypisano w tej ustawie Ministrowi Leśnictwa w porozumieniu z Przewodniczącym Państwowej Komisji Planowania Gospodarczego. Porozumienie to gwarantowało praktycznie ustalenie takich zasad, które pozwolą na pozyskiwanie 100% przyrostu miąższości. Komisja chciała maksymalizować pozyskanie, zaś ministerstwo gwarantowało nieprzekroczenie przyrostu, a więc nieuszczuplanie zasobów. Ustawa ta nie zajmowała się w szczególności użytkowaniem przedrębnym ani etatami. Stwierdzono tylko, że ogólny roczny rozmiar użytkowania w lasach państwowych będzie ustalany na podstawie rozmiarów użytkowania poszczególnych jednostek PGL Lasy Państwowe. Ustawa z 20 grudnia 1949 roku o państwowym gospodarstwie leśnym z niewielkimi zmianami obowiązywała aż do rozpoczęcia transformacji ustrojowej [Radecki 2006].

Punktem zwrotnym w rozwoju polskiego leśnictwa stała się obowiązująca do dnia dzisiejszego ustawa o lasach uchwalona w 1991 roku. Ustawa [1991] definiuje etat jako ilość drewna przewidzianą do pozyskania w planie urządzenia lasu wynikającą z potrzeb odnowienia, pielęgnowania i ochrony lasu oraz zasady trwałości i ciągłości użytkowania. Etat jest jednym z najważniejszych elementów regulacji stanowiącym o tym, czy cele i funkcje lasu będą spełniane według zasad i w sposób przewidziany w ustawie. W rozdziale 4, dotyczącym planu urządzenia lasu, jest mowa o etacie miąższościowym użytków głównych jako sumie planowanego użytkowania rębnego i przedrębego. Miąższości planowane do pozyskania są traktowane równoważnie jako składniki całego etatu. W ustawie o lasach znajduje się delegacja udzielona ministrowi właściwemu do spraw środowiska w celu opracowania szczegółowych warunków i trybu sporządzania planu urządzenia lasu.

Pierwsze uregulowania zostały wprowadzone rozporządzeniem Ministra Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa w dniu 25 sierpnia 1992 roku [Rozporządzenie... 1992]. Jeżeli chodzi o sprawy użytkowania i określenia etatów, to w rozporządzeniu tym etat całkowity definiuje się jako maksymalną ilość drewna możliwą do pozyskania w nadleśnictwie w okresie obowiązywania planu. Wielkość ta nie mogła przekraczać możliwości produkcyjnych lasów. Ustalona maksymalna ilość drewna przewidziana do pozyskania składała się z etatu cięć rębnych i przedrębnych. Przy czym w rozporządzeniu mówi się, że etat użytków przedrębnych ustala się precyzyjnie powierzchniowo, zaś szacunkowo w rozmiarze miąższościowym. Wielkość etatu w użytkowaniu przedrębnym określano z uwzględnieniem potrzeb pielęgnacyjnych i stanu sanitarnego lasu. Mimo iż użyto sformułowania szacunkowo, to suma etatu rębnego i szacunkowego przedrębego jest wielkością maksymalną do pozyskania. Przy szacunkowym planowaniu jakiejś wielkości mogą wystąpić dwie możliwości. Wartość planowana może być wyższa bądź niższa od uzyskanej w rzeczywistości. Gdy wartość z wykonania użytkowania przedrębego jest wyższa od planowanej, zachodzi konieczność rezygnacji zarówno z właściwych co do intensywności cięć pielęgnacyjnych, jak i części etatu użytków rębnych.

Wyżej wymienione rozporządzenie straciło moc po wprowadzeniu kolejnego [Rozporządzenie... 1998]. Mówiło ono o etacie jako wielkości określonej sumą użytków głównych, a więc sumą etatu cięć rębnych i przedrębnych. Etat miał uwzględniać cele i zasady prowadzenia gospodarki leśnej, jak również uwzględniać sposoby ich realizacji. Ilość drewna przewidziana do pozyskania wynikała z:

- cięć w drzewostanach przeznaczonych do użytkowania rębnego, wyrażonych w metrach sześciennych,
- cięć w użytkowaniu przedrębnym, ustalonych powierzchniowo oraz szacunkowo w metrach sześciennych z uwzględnieniem potrzeb hodowlanych i stanu sanitarnego lasu,
- wylesień z tytułu zmian przeznaczenia gruntu.

W porównaniu do poprzedniego rozporządzenia uwzględniono również miąższość wynikającą z tytułu wylesień. Rozporządzenie [2005] w interesującym nas zakresie pozostawiło w zasadzie niezmienione regulacje, poza niewielką korektą struktury zapisów.

Sposoby wyznaczania etatu użytków przedrębnych stosowanych w praktyce po II wojnie światowej

1 stycznia 1956 roku powstało Biuro Urządzania Lasów i Projektów Leśnictwa. Przebieg definitywnego urządzania lasu, podobnie jak zarządzanie prowizoryczne, napotykało duże trudności. Urządzanie definitywne planowano na lata 1957-1967 [Broda 1997]. Instrukcja urządzania lasu

została zatwierdzona do użytku służbowego przez ówczesnego wiceministra Ministerstwa Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego, Romana Gesinga, 25 czerwca 1957 roku [Instrukcja... 1957]. Wszystkie poprzednie dokumenty regulujące metody urządzania lasów w Polsce określały sposób ustalenia użytkowania przedrębego w obrębie leśnym jako sumę subiektywnie zaprojektowanych przez taksatorów wielkości w poszczególnych drzewostanach. W instrukcji urządzania lasu z 1957 roku podjęto próbę obiektywizowania wyznaczania etatu użytków przedrębnych. Obiektywne dane chciano osiągnąć poprzez wprowadzenie powierzchni próbnych cięć pielęgnacyjnych. Instrukcja uznawała potrzebę zakładania odpowiednio oznakowanych w terenie powierzchni próbnych. Ze względu na główne cele rozróżniano powierzchnie dwóch grup:

- powierzchnie próbne dla celów użytkowania rębego mające charakteryzować drzewostany przewidziane do objęcia planem użytkowania rębego pod względem zasobności i udziału poszczególnych gatunków i klas grubości w masie grubizny,
- powierzchnie próbne cięć pielęgnacyjnych przeznaczone do określania zasobności drzewostanów poszczególnych gatunków oraz wyznaczenia ilościowych i jakościowych wskaźników użytkowania przedrębego, a także scharakteryzowania dynamiki rozwojowej drzewostanów.

Stałe powierzchnie próbne zakładano w drzewostanach szczególnie cennych oraz w drzewostanach typowych dla urządzanego obiektu. Powierzchnie te lokalizowane były w miejscach dających przeciętny obraz drzewostanu pod względem składu, wzrostu, rozwoju, struktury i zagęszczenia. Odległe były co najmniej 20 m od linii podziału powierzchniowego, dróg i otwartych przestrzeni. Kształt powierzchni był wydłużonym prostokątem o stosunku boków 1:2. W drzewostanach przedrębnych starszych niż 30 lat zakładano 0,25 lub 0,5 ha powierzchni próbne, z tym że ta druga wartość dotyczyła drzewostanów bliskorębnych oraz mniej równomiernych pod względem cech taksacyjnych. W drzewostanach Ib i IIa podklasy wieku zakładano powierzchnie o wielkości 0,10 ha. Dla stałych powierzchni próbnych zakładano bezpośrednio do nich przyległe, tej samej wielkości i jednorodne pod względem cech taksacyjnych powierzchnie kontrolne, na których nie dokonywano żadnych czynności poza pomiarem. Służyły one analitycznemu porównaniu skutków projektowania cięć pielęgnacyjnych w danym drzewostanie i podlegały zachowaniu na równi ze stałymi powierzchniami próbnymi. W drzewostanie na powierzchni próbnej dokonywano klasyfikacji drzew według kategorii A – dorodne, B – pożyteczne, C – szkodliwe, a następnie pomiaru wszystkich pierśnic za pomocą średnicomierza według gatunków, stopni grubości i kategorii drzew od 7 cm pierśnicy wznwyż oraz pomiaru wysokości z zaokrągleniem do pełnych metrów dla każdego gatunku w każdym piętrze dostatecznej liczby drzew pozwalającej na wykreślenie krzywej wysokości. Miąższość pojedynczego drzewa na powierzchni próbnej wyznaczana była przy pomocy tablic Grundnera-Schwappacha, względnie na stałych powierzchniach próbnych – metodą Uricha na podstawie ściętych drzew modelowych. Przemnożenie miąższości w każdym stopniu grubości przez ilość drzew i podsumowanie według kategorii dawało ogólną miąższość i wskaźniki do dalszych wyliczeń. Do użytków przedrębnych zaliczano drewno pozyskane z cięć pielęgnacyjnych, a mianowicie czyszczeń i trzebieży. Użytki przygodne powstały w efekcie cięć sanitarnych, prowadzonych jednostkowo bądź grupowo i nie powodowały potrzeby wkroczenia z odnowieniami. Użytków przygodnych nie planowano, a gdy wystąpiły zaliczano je odpowiednio albo do użytków przedrębnych, albo do użytków rębnych. Było to zgoła inne podejście niż zalecane przez Jedlińskiego [Hausbrandt 1922]. Twierdził on, że do przygodnych zaliczamy wszelkie użytki nieprzewidziane, zjawiające się jako skutek siły wyższej.

Na potrzeby I rewizji urzędzeniowej instrukcja urządzania lasu została zatwierdzona do użytku służbowego przez ówczesnego wiceministra Ministerstwa Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego, W. Bartoszewicza, 19 lipca 1969 roku [Instrukcja... 1970]. Rozróżniała ona dwa rodzaje powierzchni próbnych:

- miąższościowe, których głównym celem jest charakterystyka drzewostanów pod względem zapasu oraz udziału poszczególnych gatunków drzew i klas grubości w miąższości grubizny,
- cięć pielęgnacyjnych, przeznaczone głównie do osiągnięcia ilościowych i jakościowych wskaźników w zakresie użytkowania przedrębego oraz scharakteryzowania dynamiki rozwoju drzewostanów, a także do określenia zapasu drzewostanów, udziału poszczególnych gatunków drzew i klas grubości.

Z punktu widzenia wyznaczania etatu użytkowania przedrębego interesujące były powierzchnie próbne cięć pielęgnacyjnych. Podobnie jak w poprzedniej instrukcji na części powierzchni próbnych (około 10) dokonywano pomiaru przyrostu bieżącego miąższości. Pod względem ciągłości zachowano podział powierzchni próbnych na stałe i czasowe. Powierzchnie próbne cięć pielęgnacyjnych były z reguły powierzchniami stałymi i były zakładane w drzewostanach szczególnie cennych bądź typowych dla urządzanego obiektu. Miały one mieć w zasadzie kształt kwadratu lub prostokąta o stosunku boków 1:2. Podobnie jak w instrukcji z 1957 ich granice powinny być lokalizowane w odległości 20 m od dróg, linii podziału powierzchniowego czy powierzchni otwartej. Powierzchnie próbne zakładane były w reprezentatywnych miejscach drzewostanu dających przeciętny jego obraz pod względem składu, wzrostu, rozwoju, struktury i zagęszczenia.

Nowa instrukcja [1980] wprowadziła kolejne zmiany. Wskazania gospodarcze dotyczące użytkowania przedrębego obejmowały z reguły wszystkie drzewostany lub ich części, w których nie projektuje się użytkowania rębego na dziesięciolecie. W ramach cięć pielęgnacyjnych projektowano rodzaj zabiegu (CW, CP, TW, TP) oraz pilność zabiegu, zaś w drzewostanach zaniedbanych podwójny nawrót cięć. W ramach cięć przedrębnych w drzewostanach rozluźnionych projektowano cięcia sanitarne. Zaliczano do nich również użytkowanie projektowane w drzewostanach, które przekroczyły wiek rębności, a nie były objęte planem cięć dziesięciolecia. W drzewostanach takich zalecano projektować $\geq 5\%$ ich aktualnego zapasu w zależności od potrzeb. Orientacyjną wysokość projektowanej do pozyskania masy w ramach cięć pielęgnacyjnych określano na podstawie tablic wydajności cięć pielęgnacyjnych [1975]. Dla młodszych drzewostanów sosnowych wykorzystywano odrębne tablice zasobności i wydajności cięć pielęgnacyjnych w młodnikach sosnowych [1978]. Pozyskania użytków przygodnych nie projektowano, a jeśli występowały w trakcie trwania okresu gospodarczego, dla którego sporządzano plan, to należało je zaliczać do ogólnego orientacyjnego etatu cięć przedrębnych. Postępowano tak, gdyż twierdzono, że użytki przygodne są tylko formą pobrania użytków przedrębnych bądź rębnych. O ile w przypadku użytków rębnych można się z tym zgodzić, o tyle jeżeli chodzi o cięcia przedrębne, to wydaje się to błędnym założeniem. Szkody powodowane przez wiatr charakteryzują się często przypadkowością i mówienie, że usuwanie skutków wiatrołomów jest formą użytkowania przedrębego, a więc cięć pielęgnacyjnych, jest nieporozumieniem i kłóci się z przyjętą formą pielęgnowania drzewostanów według zasad hodowli lasu. W planie urządzania lasu podawano orientacyjną planowaną wielkość użytków przygodnych posiłkując się wynikami ubiegłego okresu gospodarczego i ogólnego stanu sanitarnego jako procent masy planowanej do pozyskania w trzebieżach sumarycznie dla całego obrębu.

Kolejna instrukcja została zatwierdzona do użytku służbowego w dniu 5 kwietnia 1994 roku przez Podsekretarza Stanu w Ministerstwie Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa, prof. dr. hab. Andrzeja Szujeckiego [Instrukcja... 1994]. Według niej prowadzono w latach 1991-2002 cykl zwany „trzecią rewizją urządzania lasu”. Wskazania dotyczące użytkowania przedrębego obejmowały drzewostany (młodniki i starsze) lub ich części, w których nie przewidziano użytkowania rębego w dziesięcioleciu. Wskazaniami dotyczącymi użytkowania przedrębego nie obejmowano w zasadzie tylko drzewostanów starszych o równomiernym i niskim zwarciu i zadrzewieniu, w których niedawno wykonano trzebieże. Na gruncie określano rodzaj cięcia (CP, TW lub TP), termin i ewentualnie pilność zabiegu. Do trzebieży zaliczano również zabiegi projektowane ze względów sanitarnych w drzewostanach o niskim zwarciu i zadrzewieniu oraz w drzewostanach przeszlorębnych nieprojektowanych do objęcia użytkowaniem rębnym. W celach szkoleniowych w młodych i średniowiekowych drzewostanach typowych dla urządzanego nadleśnictwa można było zakładać powierzchnie próbne cięć pielęgnacyjnych. Decyzję w sprawie celowości i liczby powierzchni próbnych podejmował podczas I KTG dyrektor RDLP. Powierzchnie próbne cięć pielęgnacyjnych miały stanowić wzorzec postępowania w zakresie racjonalnego projektowania i wykonywania cięć pielęgnacyjnych, dlatego były wykonywane przy udziale pracowników nadleśnictw. Nawet jeżeli zakładano powierzchnie próbne cięć pielęgnacyjnych, to na etat cięć przedrębnych miały one niewielki, a często żaden wpływ.

Sposób określenia orientacyjnego etatu użytków przedrębnych, co ciekawe, opisano w paragrafie zawartym w rozdziale instrukcji zatytułowanym „Zasady obliczania i przyjmowania etatu użytkowania rębego” [Instrukcja... 1994] (analogicznie zresztą do instrukcji z 1980 roku). Miąższości grubizny planowanej do pozyskania w ramach użytków przedrębnych ustalano jako sumę miąższości projektowanych w poszczególnych drzewostanach ujętych w wykazie cięć użytków przedrębnych. Miąższości planowane w poszczególnych drzewostanach ustalano na podstawie tablic wydajności cięć pielęgnacyjnych [1975], jeżeli zaś ze względu na wiek tablice nie podawały określonych wartości, to posiłkowano się tablicami zasobności i wydajności cięć pielęgnacyjnych młodników sosnowych [1978] bądź danymi z lat ubiegłych. Przy czym wartości miąższości planowanej do pozyskania w ramach cięć przedrębnych uzupełniane były w trakcie kameralnego obliczania wyników taksacji na podstawie danych uzyskanych z inwentaryzacji zapasu. Był to dość powszechnie stosowany sposób określenia etatu użytków przedrębnych, jednak późniejsze analizy tak obliczonych wielkości wykazały, że zbyt ostrożnie i zbyt nisko planowano pozyskanie w drzewostanach przedrębnych [Wójcik i in. 2000]. Dopuszczano również określenie etatu na podstawie procentu zasobności na hektar według gatunków oraz klas i podklas wieku oraz jako procent spodziewanego przyrostu bieżącego miąższości według gatunków oraz klas i podklas wieku.

Przy określeniu orientacyjnego etatu cięć przedrębnych uwzględniano rozmiar użytkowania przedrębego realizowanego w ostatnich pięciu latach. Jako graniczną wartość wielkości etatu uznawano 50% spodziewanego przyrostu bieżącego miąższości wyrażonego jako suma spodziewanych przyrostów miąższości określonych według tablic Zabielskiego w poszczególnych drzewostanach projektowanych do użytkowania przedrębego. Sposoby określenia etatu użytków przedrębnych dawały albo zbyt niskie wartości w przypadku wartości tablicowych, albo były subiektywnie określane podczas II KTG. Roczny przyrost bieżący miąższości był określany na podstawie elementów taksacyjnych sposobem Zabielskiego za pomocą tablic współczynników przeliczeniowych „K”. Przyrost miąższości podawany był też jako przyrost zredukowany. Przyrost tablicowy redukowano w zależności od strefy uszkodzenia odpowiednim współczynnikiem.

Czwarta rewizja urządzania została zapoczątkowana w 2003 roku i jest prowadzona według instrukcji wprowadzonej 18 kwietnia 2003 roku [Instrukcja... 2003]. Najważniejszą zmianą było wprowadzenie statystycznej metody reprezentacyjnej pomiaru zasobów drzewnych. Etat cięć użytkowania przedrębne w wymiarze powierzchniowym ustala się jako sumę poszczególnych powierzchni zaprojektowanych do użytkowania przedrębne. Etat powierzchniowy przyjęty przez II KTG stanowi wielkość obligatoryjną do wykonania w okresie obowiązywania planu urządzania lasu. Orientacyjny etat użytkowania przedrębne w wymiarze miąższościowym ustala się w m³ grubizny netto na dziesięciolecie sumarycznie dla całego obrębu. Etat miąższościowy określa się na podstawie:

- wyników użytkowania przedrębne w nadleśnictwie w okresie ostatnich 5 lat,
- tabeli klas wieku spodziewanego przyrostu bieżącego miąższości biorąc pod uwagę uzyskaną w ubiegłym okresie intensywność cięć przedrębnych w stosunku do uzyskanego przyrostu bieżącego,
- zestawienia zbiorczego powierzchni drzewostanów zaprojektowanych do cięć przedrębnych,
- modeli wzrostu drzewostanów po ich zastosowaniu w SILP.

Przyjęto zasadę, że planowany rozmiar miąższości użytkowania przedrębne nie może przekroczyć 50% przyrostu bieżącego miąższości spodziewanego w okresie obowiązywania planu urządzania lasu z wszystkich drzewostanów, w których nie planuje się użytkowania rębne [Instrukcja... 2003]. W 2007 roku zmodyfikowano tę zasadę i w wyjątkowych wypadkach, uzasadnionych koniecznością przywrócenia stabilności lasu, dopuszczono – za zgodą Dyrektora Generalnego Lasów Państwowych, udzieloną na wniosek przewodniczącego KTG – zwiększenie intensywności użytkowania przedrębne do 75% spodziewanego przyrostu bieżącego miąższości [Zarządzenie... 2007].

Podsumowanie

Przedstawiony przegląd stosowanych metod określania użytkowania przedrębne pozwala stwierdzić, że w kolejnych nowelizacjach instrukcji urządzania lasu zachodziło stopniowe odejście od drzewostanowego do ponaddrzewostanowego (grupowego) planowania tych użytków. Początkowo wielkość etatu użytków przedrębnych była sumą miąższości przewidzianą (oszacowaną) przez taksatora do pobrania w poszczególnych drzewostanach z wykorzystaniem czy to powierzchni próbnych trzebieżowych, czy też wskaźników (np. z tablic wydajności cięć pielęgnacyjnych). Ewolucja tych metod doprowadziła do ustalania wielkości użytkowania przedrębne w rozmiarze miąższościowym dla całego obrębu leśnego, a podstawową miarą jest spodziewany bieżący przyrost miąższości.

Dotychczasowe doświadczenia i zaobserwowane konsekwencje braku precyzyjnego określania wielkości etatu użytkowania przedrębne w rozmiarze miąższościowym były przesłanką badań prowadzonych w Zakładzie Urządzania Lasu SGGW, w których uwzględniono następujące zagadnienia:

- ✦ Sprawdzenie na dużym materiale badawczym przydatności stosowanej metody zalecającej jako maksymalną wartość 50% spodziewanego bieżącego przyrostu miąższości z uwzględnieniem zróżnicowania regionalnego.
- ✦ Zaproponowanie weryfikacji obecnie stosowanej metody wraz z propozycją nowego sposobu określania etatu użytkowania przedrębne.
- ✦ Właściwe zdefiniowanie etatu całkowitego w kontekście nowego sposobu definiowania użytkowania przedrębne nieuwzględniającego użytkowania przygodnego.

Literatura

- Bernadzikiewicz T. 1937. Dekret o Lasach Państwowych z dnia 30 września 1936 r. Geneza – System – Ocena. Towarzystwo Wydawnicze Młodych Prawników i Ekonomistów, Warszawa.
- Broda J. [red.]. 1997. Lasy Państwowe w Polsce w latach 1944-1990. Ośrodek Kultury Leśnej w Gołuchowie.
- Broda J. [red.]. 2006. Z dziejów Lasów Państwowych i leśnictwa polskiego 1924-2000. Tom I. Okres Międzywojenny. Centrum Informacyjne Lasów Państwowych, Warszawa.
- Dekret Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 30 września 1936 r. 1936. Dz. U. R. P. Nr 75 poz. 533.
- Hausbrandt J. 1922. Urządzenie Lasu zgodnie z programem wykładów prof. Władysława Jedlińskiego. Warszawa.
- Instrukcja urządzania lasu. 1957. Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne, Warszawa.
- Instrukcja urządzania lasu. 1970. Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne, Warszawa.
- Instrukcja urządzania lasu. 1980. Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne, Warszawa.
- Instrukcja urządzania lasu. 1994. Instytut Badawczy Leśnictwa, Warszawa.
- Instrukcja urządzania lasu. 2003. Załącznik do Zarządzenia nr 43 Dyrektora Generalnego Lasów Państwowych z dnia 18 kwietnia 2003 r., Warszawa.
- Pieniak D. 2009. Ocena możliwości wykorzystania danych z inwentaryzacji zasobów drzewnych w planowaniu okresowym użytkowania przedrębnego w drzewostanach sosnowych. Rozprawa doktorska.
- Radecki W. 2006. Ustawa o lasach. Komentarz. Centrum Doradztwa i Informacji Difin, Warszawa.
- Rozporządzenie Ministra Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa z dnia 25 sierpnia 1992 r. w sprawie szczegółowych zasad sporządzania planów urządzania lasu. 1992. Dz. U. Nr 67 poz. 338.
- Rozporządzenie Ministra Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa z dnia 28 grudnia 1998 r. w sprawie szczegółowych zasad sporządzania planu urządzania lasu, uproszczonego planu urządzania lasu oraz inwentaryzacji stanu lasu. 1998. Dz. U. Nr 3 Poz. 16.
- Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 20 grudnia 2005 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu sporządzania planu urządzania lasu, uproszczonego planu urządzania lasu oraz inwentaryzacji stanu lasu. 2005. Dz. U. Nr 256 Poz. 2151.
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 1928 r. 1928. Dz. U. R. P. Nr 38 poz. 373.
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 28 czerwca 1924 r. o statucie przedsiębiorstwa „Polskie Lasy Państwowe”. 1924a. Dz. U. R. P. Nr 56, poz. 570.
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 3 grudnia 1930 r. 1930. Dz. U. R. P. Nr 86 poz. 661.
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 30 grudnia 1924 r. o organizacji administracji Lasów Państwowych. 1924b. Dz. U. R. P. Nr 119 Poz. 1079.
- Tablice wydajności cięć pielęgnacyjnych. 1975. IBL, Warszawa.
- Tablice zasobności i wydajności cięć pielęgnacyjnych młodnikach sosnowych. 1978. IBL, Warszawa.
- Ustawa z dnia 20 grudnia 1949 r. o państwowym gospodarstwie leśnym. 1949. Dz. U. Nr 63 poz. 494.
- Ustawa z dnia 28 września 1991 r. o lasach. 1991. Dz. U. Nr 101 poz. 444.
- Wójcik R., Borecki T., Nowakowska J. 2000. Analiza realizacji planu cięć w wybranych nadleśnictwach. Stan i perspektywy badań z zakresu urządzania lasu i ekonomiki leśnictwa. Materiały IV Konferencji Leśnej IBL, Warszawa.
- Zarządzenie nr 9 Dyrektora Generalnego Lasów Państwowych z 20 lutego 2007 r. w sprawie zmian w „instrukcji urządzania lasu”, stanowiącej załącznik do zarządzenia nr 43 dyrektora generalnego Lasów Państwowych z 18 kwietnia 2003 r. w sprawie „instrukcji urządzania lasu”. 2007. Warszawa.

SUMMARY

Legal aspects of determining intermediate cut

Volume of cut set in a forest management plan is one of the most important planning decisions. Total harvest composed of both pre-final (intermediate) and final cuts is subject to approval by a relevant minister. In the history of forest management, the way of regulating forest utilisation has evolved. The article depicts the legal aspects of determining intermediate cut in the State Forests. The analysed methods of determining intermediate cut show a gradual departure from the stand-level management planning to that based on a larger unit than a stand in the subsequent versions of the amended forest management planning instruction.